

ปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระ

ของ

นายมานิต วัลลิโกดม

พิมพ์เนื่องในพิธีหล่อพระประธานประจำพระอุโบสถ

วัดเวสุวัน หมู่บ้านหนองถ้ำ

ตำบลนาค อำเภอมะนัง จังหวัดลพบุรี

วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

294.31873
M 453ป

หอสมุดแห่งชาติสาขาแพร่

ปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระ

ของ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

นายมานิต วัลลิโกดม

พิมพ์เนื่องในพิธีหล่อพระประธานประจำพระอุโบสถ

วัดเวสุวัน หมู่บ้านหนองถ้ำ

ตำบลนิคม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒

ปฏิมากรรมแห่งศิลปกันธาระ

ของ

นายมานิต วลัทธิโกดม

พิมพ์ครั้งแรก

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ

พิพิธภัณฑสถาน เล่ม ๗

พ.ศ. ๒๔๗๕

พิมพ์ครั้งที่สอง

(๒,๐๐๐ เล่ม)

ในพิธีหล่อพระประธานประจำพระอุโบสถ

วัดเวฬุวัน หมู่บ้านหนองถ้ำ ตำบลนิคม

อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๒

เลขห้อง จป.

เลขหมู่ 294.31873

ม45.3 น

เลขทะเบียน ด.๓๐๕.๒๔๐๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยแบบเวียน เลขที่ 398/4-5-6 ตรงข้าม ร.ร. ประสาทปัญญา ถนนมหาชัย พระนคร
นายอาทพร บรรณประคินธุ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 20191

คำนำ

เนื่องในพิธีหล่อพระประธานประจำพระอุโบสถวัดเวฬุวัน หมู่บ้านหนองถ้ำ ตำบลนิคม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี กำหนดวันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ นายศักดิ์ ศิลปานนท์ ได้มาติดต่อกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระ ของ นายมานิต วลลิโกดม เพื่อแจกเป็นที่ระลึกในงานนี้ กรมศิลปากรยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เรื่องปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระนี้ นายมานิต วลลิโกดม ภัณฑารักษ์ พิเศษ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ซึ่งปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ ได้เรียบเรียงขึ้นเมื่อครั้งยังเป็นข้าราชการกองพิพิธภัณฑสถานและโบราณวัตถุ กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในหนังสือพิพิธภัณฑสถาน เล่มที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นเรื่องที่ทำให้ความรู้ในทางโบราณคดีเกี่ยวกับปฏิมากรรมทางพุทธศาสนาแบบแรก ซึ่งเกิดขึ้นในคันธารรัฐ ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย และนักโบราณคดีได้ขนานนามปฏิมากรรมนี้ว่า “ปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระ”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีที่บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้บริจาคทรัพย์สร้างพระประธานประจำพระอุโบสถวัดเวฬุวัน อันเป็นปูชนียวัตถุในพระบรมพุทธศาสนา จงประสบแต่ความสุขความเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๓ กรกฎาคม ๒๕๑๒

คำปรารภของผู้พิมพ์

ในวาระที่ใกล้จะถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเวียนมาบรรจบครบ ๓๗ พระพรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ นี้ ข้าพเจ้าเป็นพลนิกักร รัฐศึกษาซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณ ประกอบกับข้าพเจ้าเป็นผู้นำในการสร้างพระอุโบสถ ณ ยอกเขาจีนแล หมู่บ้านหนองตา ตำบลนิคม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี จำเป็นที่จะต้องหล่อพระประธานประจำอุโบสถ ให้นำความกตัญญูนี้ไปกราบทูล และเรียนท่านผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ทุกท่านให้ความเห็นพ้องต้องกันว่าสมควรที่จะหล่อพระประธานสมัยคันธาระ ไว้ประจำพระอุโบสถ

ข้าพเจ้า จึงให้นำความกตัญญูนี้ไปเรียนหาเรือ อาจารย์จีน อยู่ดี กัดทหารรักษาพิเศษ ประจำกองโบราณคดี กรมศิลปากร ท่านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะท่านได้นำข้าพเจ้าไปดูแบบพระคันธาระ ซึ่งมีพุทธลักษณะสมบูรณ์ที่สุดและมีอยู่เพียงองค์เดียวในประเทศไทย ขนาดพระพุทธรูปกว้าง ๒๐ เซ็นต์ สูง ๓๔ เซ็นต์ พระพุทธรูปมีลักษณะจำหลักลงในศิลาสีเขียวขี้เถ้า ยากที่ช่างสมัยนี้จะทำได้ ข้าพเจ้าจึงได้ตัดสินใจหล่อพระพุทธรูปนี้ทันที โดยขยายออกเป็นหน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๘๐ เซ็นต์ สูง ๒ เมตร ๔๐ เซ็นต์ นับว่าเป็นพระพุทธรูปสมัยคันธาระที่น่าเอาไปเป็นพระประธาน ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย โดยเฉพาะการปั้น และดำเนินการหล่อ ข้าพเจ้าได้มอบความไว้วางใจให้กับ นายเกษม ซึ่งเป็นช่างปฏิมากรรมแห่งกรมศิลปากรดำเนินการปั้นและหล่อ พร้อมกันนั้นก็สั่งให้รักษาไว้ซึ่งพุทธลักษณะทุกประการไม่เปลี่ยนแปลง

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณองค์การ ส.ป.อ. ที่ได้กรุณามอบประวัติพระคันธาระนี้ให้ข้าพเจ้าเพื่อเป็นแนวทางการค้นคว้าในด้านพุทธลักษณะ แก่นำเสียดยหนังสือประวัติของพระคันธาระที่องค์การ ส.ป.อ. มอบให้ นั้น เป็นหนังสือขนาดใหญ่ ไม่สามารถที่จะพิมพ์ออกเผยแพร่ให้กับประชาชนได้ เพราะทุนในการจัดทำมีน้อย ข้าพเจ้าจึงหันมาขอประวัติพระคันธาระจากกรมศิลปากร บังเอิญต้นฉบับประจำหอสมุดแห่งชาติ ไม่มี

เพราะต้นฉบับเดิมพิมพ์มานานประมาณ ๓๐ ปีแล้ว จึงหาต้นฉบับได้ยาก ข้าพเจ้าต้อง
กลับไปรวบรวมอาจารย์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง บังเอิญท่านมีอยู่เพียงเล่มเดียวซึ่งเป็นสมบัติ
ของหลวงบริบาลบริษัท หัวหน้ากองโบราณคดีคนก่อน ข้าพเจ้าจึงได้ต้นฉบับมา
จัดพิมพ์ ถึงที่ท่านได้อ่านอยู่ ณ บัดนี้

การหล่อพระประธานสมัยคันธาระนี้ ข้าพเจ้าได้รับพระกรุณาธิคุณจากองค์
สมเด็จพระสังฆราช ทรงรับเป็นองค์สังฆนุปัตม์ โปรดประทานให้ทำการหล่อได้ทั่ว
มกุฏกษัตริยาราม ข้าพเจ้าจึงแจ้งเรื่องนี้ไปให้กรมการศาสนาได้ทราบและขอให้คำแนะนำ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ข้าพเจ้าขอน้อมเกล้าน้อม
กระหม่อมถวายพระประธานสมัยคันธาระนี้ หล่อเพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิม
พระชนมพรรษา เมื่อหล่อเสร็จแล้ว จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
พระราชทานให้กับวัดหนึ่งวัดใดสุดแล้วแต่พระราชอัธยาศัย ถ้าไม่มีพระราชประสงค์ที่จะ
พระราชทานไปไว้ ณ วัดหนึ่งวัดใดแล้ว ข้าพเจ้าก็ใคร่จะขอพระราชทานมอบให้ท่าน
ผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี นำเอาไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดเวฬุวัน (เขาจีนแล)
หมู่บ้านหนองดำ ต. นิคม อ. เมือง จ. ลพบุรี

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านผู้ว่าราชการจังหวัดลพบุรี ที่ให้ความร่วมมือ
เนื่องในงานทอดผ้าป่า และวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ โดยมีองค์สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธาน ในวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๑๒ งานการก่อสร้าง
พระอุโบสถล่วงมาถึงตลอด จนกระทั่งบัดนี้ หวังว่าพระอุโบสถหลังนี้จะแล้วเสร็จ
ภายใน ๗ เดือน สมดังเจตนาไว้ทุกประการ พระอุโบสถหลังนี้สำเร็จขึ้นด้วยแรงศรัทธา
ของพุทธศาสนิกชน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่านที่มีจิตเป็นกุศล ที่ช่วยกันสร้าง
พระอุโบสถหลังนี้ ข้าพเจ้าขออาราธนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลพิภพ จงดลบันดาลให้ท่านที่
ได้ร่วมใจกันบริจาคเงินสร้างพระอุโบสถและหล่อพระประธานนี้ จงสัมฤทธิ์ผล ท่านผู้ใด
ที่มีทุกข์ขอให้ท่านจงพ้นทุกข์ ท่านผู้ใดมีสุขขอให้สุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เทอญ.

ศักดิ์ ศิลปานนท์

๑๖ สิงหาคม ๒๕๑๒

ปฏิมากรรมแห่งศิลปคันธาระ

ภูมิภาคแห่งเมืองเปซวาร์ แถบลุ่มน้ำกาบูล, สวาท, บุนเนอร์และส่วนอื่น ๆ อีกเช่น ท้องที่ปัญจาบ แถบตะวันตกระหว่างลุ่มน้ำสินธุและเจลม ซึ่งจัดเป็นดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียนั้น กรุงโบราณเคชเป็นอาณาจักรหนึ่งเรียกว่า กันธารรัฐ ในแห่งนี้ นักโบราณคดีชาวยุโรป ได้ตรวจค้นพบโบราณวัตถุสถานฝีมือช่างลักษณะแบบหนึ่ง ผิดแผกกว่าของฝีมือช่างอินเดีย ล้วนแต่เป็นของทำเนืองในพุทธศาสนาท้องถิ่น ไม่มีร่องรอยว่าทำเกี่ยวเนื่องในศาสนาเซนหรือศาสนาฮินดูเลย แท้ที่ว่าจำพวกพระปฏิมานั้นคล้ายคลึงกับเทวรูปของชาวกรีก เช่นรูปเทพอปอลโลเป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี เฉพาะรูปร่างเท่านั้นที่เหมือนของกรีก ส่วนลักษณะท่าทางเป็นอย่างแบบอินเดียทั้งสิ้น จึงสมมตินามการช่างลักษณะแบบนี้ตามนามของแคว้นแคว้นคันธาระ ว่า “ศิลปคันธาระ” ในวงโบราณคดีสยาม โบราณวัตถุแห่งศิลปคันธาระ ก็มีปรากฏอยู่ในประเทศเราไม่น้อยเช่นเหมือนกัน เพื่อประโยชน์แห่งการศึกษาศิลปกรรมของกันธารรัฐ จะขอเล่าถึงมูลกำเนิดของศิลปการช่างแบบนี้อย่างย่อ ๆ พอเป็นแนวความรู้ไปด้วย

กันธารรัฐเป็นแคว้นพรมแดนอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ มีเขตติดต่อกับเขตชอกเกียนและบั๊กเทรีย ชอกเกียนและบั๊กเทรียนี้เป็นภูมิลำเนาของพวกเปอร์เซียซึ่งมีความเจริญมานานแล้วอยู่มาแต่ก่อน ดังนั้นกันธารรัฐจึงเป็นประหนึ่งประตูคมนาคมของประเทศอินเดียกับอาณาจักรภายนอกทางทิศตะวันตกและเอเชียภาคกลาง

ในครั้งพุทธกาล เมืองทักกะลีลาเป็นราชธานีของกันธารรัฐ ปรากฏว่าเป็นเมืองอันอุดมด้วยศิลปศาสตร์และครูบาอาจารย์ จนชาวอินเดียในแคว้นอื่น ๆ นิยมไปศึกษาวิชาการกันเป็นอันมาก แม้กระนั้นก็ดี พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหाराชกษัตริย์กรีกแห่งแคว้นมาซิโดเนีย ยังสามารถแผ่อาณาเขตเข้ามาครอบครองได้เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖ แล้วกระทำการรุกรานประเทศอินเดียต่อไปจนเกือบถึงเมืองปาตลีบุตรในมครรัฐ จึงได้ยกเลิกทัพกลับไป

ในการเผยแพร่แสนยานุภาพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์กราวน์ ได้เกิดศิลปะแบบกรีกขึ้นในภูมิภาคนี้ด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ได้ทรงตั้งแม่ทัพนายกองทำนองเป็นข้าหลวงต่างพระองค์อยู่รักษาเมืองขึ้นที่อยู่ใกล้เคียงกับกันธารรัฐ ตลอดจนแคว้นกันธาระเอง โดยมีเมืองบักเตรียเป็นศูนย์กลางสำหรับปกครอง ในบรรดาเมืองขึ้นเหล่านี้พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้ทรงตั้งทหารรักษาไว้มาก รวมทั้งที่เป็นชนชาติกรีก และเปอร์เซีย นับตั้งหมื่นคน และยังได้ให้นักปราชญ์ นักศิลปะของกรีกตั้งถิ่นฐานอยู่อีกไม่น้อย ภายหลังชนเหล่านี้ก็มีเชื้อสายเกี่ยวพันกับชาวพื้นเมืองเดิมสืบ ๆ มา

ถัดจากนี้ไม่ช้านาน กันธารรัฐ ได้ตกอยู่ในอำนาจปกครองของกษัตริย์โมริยะวงศ์แห่งมกธรัฐ กษัตริย์องค์ที่ ๓ ในราชวงศ์นี้ คือพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๗๔-๓๑๑) เป็นผู้ที่เผยแผ่ความรุ่งโรจน์ทั้งในฝ่ายแสนยานุภาพและธรรมานุภาพอย่างใหญ่หลวง เกือบตลอดประเทศอินเดีย ว่าในฝ่ายธรรมานุภาพ พระเจ้าอโศกได้ส่งพระเถระผู้ปรีชา คือพระมัชฌันติกะไปประกาศพระพุทธศาสนาทางกันธารรัฐโดยผ่านแคว้นกัษมีระ (คือ แคชเมียร์) กล่าวได้ว่ามีพระภิกษุออกไปถึง ๕๐๐ องค์ และโดยคณะสงฆ์สายนี้เองได้เป็นบ่อเกิดของพุทธศาสนานิกายมหายาน อันเจริญไพศาลออกไปยังประเทศเนปาล จีนและญี่ปุ่น

เมื่อสิ้นบุญพระเจ้าอโศกแล้ว ราชวงศ์โมริยะก็เริ่มเสื่อมอำนาจลงเป็นลำดับ ในที่สุดราวถึงพุทธศตวรรษที่ ๔ กันธารรัฐก็ตกไปอยู่ในความปกครองของกษัตริย์เชื้อสายกรีก ซึ่งยาตรามาจากแคว้นบักเตรีย ในระยะสมัยนี้ กันธารรัฐได้ตั้งตัวขึ้นเป็นอาณาจักรหนึ่ง มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองสืบ ๆ กันมา จนถึงกษัตริย์กรีกผู้มีชื่อเสียงสำคัญในประวัติพุทธศาสนาองค์หนึ่ง คือพระเจ้าเมนันเดอร์ ซึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาเรียกว่า พระเจ้ามิลินท์ หรือพระยามิลินท์ (พ.ศ. ๓๘๒-๔๑๓) ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองสังกะในแคว้นกันธาระนั้นเอง พระองค์ได้ขยายอาณาเขตรุกรานลงมาทางลุ่มน้ำคงคาจนที่สุดถึงเมืองปาตลีบุตร (สมัยนี้เรียกว่าปัตนา) มหานครแห่งมกธรัฐ พระเจ้ามิลินท์นั้น ชื่นเกิมนับถือลัทธิศาสนาของกรีก ณ ที่นครปาตลีบุตร พระองค์ได้ทรง

ปฐนาวิสัยหาปัญหาธรรมกับพระพุทธสาวกองค์หนึ่ง ชื่อพระนาคเสน ทั้งปรากฏข้อความในกัมมัฏฐินทปัญหา ในที่สุดพระมหากษัตริย์กรีกก็ปราชัยแก่พระพุทธสาวก จึงทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ บำรุงพุทธศาสนกิจอย่างแข็งแรง ได้ทรงสร้างโบสถ์วิหารขึ้นเป็นอันมาก และมีพระราชนิยมในการนำวัฒนธรรมของกรีกเข้ามาผสมกับแบบของพระพุทธศาสนาด้วย

พระเจ้ามิลินท์หรือเม็นันเดอร์ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๕๑๓ มีรัชทายาทสืบราชสมบัติต่อมาถึง พ.ศ. ๕๑๓ แล้วราชวงศ์นี้ก็ขาดสายลง โดยถูกพวกยูเอจิรุกรานเข้ามาช่วงชิงเอาบ้านเมืองไปได้

พวกยูเอจิ เป็นชาติตาคสาชาตระกูลกับมกโกลผสมกัน พวกนี้นิยมเรียกนามโคตรของตนว่า กุศานะ มีประมุขชื่อ กุชุลากาตพีเชส เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วทรงพระนามว่า พระเจ้ากาตพีเชส ที่ ๑ เชื้อสายได้สืบสันตติวงศ์กันมาจนถึงพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๔ ทรงเกศานุภาพใหญ่หลวง ได้ดินแดนอันเกียไว้ในอำนาจตั้งแต่แคว้นคันธาระ กัษมีระ ปัญจาบ ตลอดจนนครปาตลีบุตร กษัตริย์พระองค์นี้ คือพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๑๓-๖๔๕) ตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองปุรุषะปุระ (คือ เปชวาร์) พระเจ้ากนิษกะทรงฝึกฝนในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามรอยพระเจ้าอโศกและพระเจ้ามิลินท์ ถึงกับได้กระทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ในการสังคายนาครั้ง^๕นี้เอง พุทธศาสนาได้แยกเป็นนิกายใหม่ขึ้นอีกนิกายหนึ่ง ซึ่งต่อมาเรียกว่า มหายาน และนิกายเดิมได้รับนามว่า หินยาน พระเจ้ากนิษกะก็ทรงนิยมนำวัฒนธรรมของกรีกมาเจือปนกับพระพุทธศาสนา เช่นพระเจ้ามิลินท์เหมือนกัน พุทธเจดีย์เกิดขึ้นในครั้งนี้อีกมากมาย

ต่อจากพระเจ้ากนิษกะ ผู้ที่ได้เป็นรัชทายาทยังคงดำรงอำนาจอันใหญ่หลวงไว้ได้อีก ๒ พระองค์คือ พระเจ้าหุวิษกะ (พ.ศ. ๖๔๕-๖๗๕) และพระเจ้าวาสุเทพที่ ๑ (พ.ศ. ๖๗๕-๗๑๕) แล้วราชวงศ์นี้ก็เสื่อมถอยลง จนเหลืออำนาจปกครองอยู่เพียงแถบลุ่มน้ำกาบูลเท่านั้น ตอนนั้นมีสมัญญนามราชวงศ์ว่า กุศานะน้อย และเคยสัมพันธ์ติดต่อกับพวกซัสซานีเยนในเปอร์เซีย กล่าวคือ ราชองค์หนึ่งในวงศ์กุศานะน้อย ได้

ยกราชธิกาให้แก่พระเจ้าออร์มุสที่ ๒ แห่งเปอร์เซีย ภายหลังมาอาณาจักรนี้ก็ค่อย ๆ แตกย่อยยับไป โดยการรุกรานของพวกฮั่นขาว ในที่สุดล่มจมลงเมื่อราว พ.ศ. ๑๐๑๘

ความผันแปรของบ้านเมืองดังกล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่เริ่มต้นกันธารรัฐมีภาวะเป็นส่วนสัด และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของชนต่าง ๆ มากกว่าจะอยู่ภายในอิทธิพลของชาวอินเดีย ในหมู่ชนที่เข้ามารุกรานก็มีชาวเปอร์เซียกับกรีกเท่านั้นที่ถึงแล้วซึ่งวัฒนธรรมอันจะนำมาปลูกฝังรากฐานลงในแหล่งนี้ อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่เคยตรวจค้นพบวัตถุฝีมือช่างเปอร์เซีย ในเบื้องต้นกันธารรัฐก็คงจะต้องเป็นค่าน้ำที่แบบแผนอันค้ำงามของเปอร์เซียจะผ่านเข้ามาสู่ประเทศอินเดียในยุคราชวงศ์ โมริยะเป็นแน่แท้ แม้ทุกวันนี้ ชนบทร่มเย็บและสภาวะของประชากรก็เป็นไปอย่างทางอาฟกานิสถานและตำบลออซุส มากกว่าทางอินเดีย

วิจิตรราชชาวกรีก ได้นำศิลปอันดียิ่งมายังภูมิภาคนี้พร้อมกับพระองค์ การขุดค้นที่เมืองทักกะลีลา ภายในอำนาจการของเซอร์ยอห์น มาร์แชล เป็นข้อพิสูจน์โดยสมบูรณ์ว่า จากศิลปกรรมที่บริสุทธิ์และแท้จริงของกรีก มีบางอย่างใหม่เกิดขึ้นในดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งยังคงรักษาลักษณะรับรองต่อกับกำเนิดเดิมทางตะวันตกไว้อย่างเด่นชัด แต่จะต้องพึงคำนึงว่า ทั้งหมดเป็นความเจริญเกิดต่อมาโดยเอกเทศของศิลปกรรมรุ่นหลัง

สิ่งที่ปรากฏทั้งสิ้นเป็นศิลปกรรมอันมีแบบแผน ซึ่งมีมาเป็นเวลานานคู่เคียงกับศิลปพื้น ๆ ของชาวพื้นเมือง ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันทั้งหมดแล้ว ชาวพื้นเมืองเดิมไม่มีชั้นสำคัญใดเลยจะต่อต้านศิลปกรรมของกรีกได้ และจนทุกวันนี้ก็ไม่มีวัตถุฝีมือช่างอินเดียใดมีผู้ขุดค้นพบ ว่าเป็นของทำในแหล่งตะวันตกเฉียงเหนือก่อนรูปปั้นจำหลักแห่งศิลปกันธาระ และสืบเนื่องในทางหนึ่งทางใดกับศิลปกรรมของพาหุต พุทธคยา และสยัญ

กันธารรัฐคงจะเป็นฉากหนึ่งของเวทีศิลปกรรมเอเชีย ซึ่งชนชาติโบราณผู้อุดมด้วยศิลปศาสตร์อันล้ำค่าชาติหนึ่งได้แสดงออกมาด้วยความกึกและการกระทำของตนเองในลักษณะศิลปต่างชาติ เหตุนี้จึงมีลักษณะเป็นศิลปกรีกอย่างต่ำ ๆ ชันปัจจุบันประเทศ

อันนักกรูกรานชาวเอเชียภาคกลางได้นำมาสร้างสรรค์ในพุทธศาสนกิจ วิวัฒนาการแห่งศิลปะแบบนี้ในระหว่างอายุกาลของมัน ย่อมจะเป็นไปตามความผันแปรอันจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ กล่าวคือ จะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลงก็สุดแต่อำนาจของผู้เป็นเจ้าของ เป็นใหญ่ในแหล่งนั้น

จากการศึกษาพุทธศิลปยุคราชวงศ์โมริยะอันจักเป็นศิลปกรรมรุ่นแรกอายุเก่าที่สุดของอินเดียเท่าที่นักโบราณคดีค้นคว้าพบแล้วนั้น ปรากฏว่าพระพุทธรูปยังหาได้มีทำกันในวันสมัยนั้นไม่ มีแต่ทำเป็นเครื่องหมายแทน พอให้รู้กันในเรื่องราวพุทธประวัติ เช่นตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ก็ทำเป็นพุทธบัลลังก์เปล่า มีรูปต้นโพธิ์ประกอบ หรือทำเป็นตรีศูล หมายถึงพระไตรรัตน คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ทั้งนี้เพราะในประเทศอินเดียมีประเพณีถือกันมาแต่ก่อนพุทธกาลว่าไม่ควรเอาที่เคารพมาทำรูป แต่พุทธศิลป์ฝ่ายคันธารรัฐ นักโบราณคดีได้สอบสวนแล้ว ประจักษ์ว่า พระพุทธรูปได้มีทำกันขึ้นแต่ยุคแรกทีเดียว ข้อนี้ไม่น่าประหลาด เพราะชนชาติผู้ให้กำเนิดการสร้างพระพุทธรูปนั้นไม่ใช่ชาวอินเดีย เป็นพวกที่มาจากเอเชียภาคกลาง ซึ่งคุ้นเคยกับอุดมคติอันเป็นเอกลักษณ์ในเขตบักเตรียมาแล้วเป็นอย่างดี ก่อนที่จะมารับนับถือพระพุทธศาสนา จึงเอาแบบอย่างรูปพระเจ้าของกรีกมาดัดแปลงเป็นพระรูปของพระพุทธเจ้า แต่มีปัญหาว่าทำไมจึงทำเป็นรูปสามัญชน ง่าย ๆ คือ ยังทำไว้พระเกศยาวกระหม�มุ่น เพราะขัดแก่พุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรรม ข้อนี้ จจริงอยู่ชั้นแรกเมื่อคิดจะทำพระพุทธรูปก็คงเกรงจะเป็นมิจลาทิวที่ต่อประเพณีนิยมในข้อห้ามมิให้ทำรูปเคารพเหมือนกัน แต่ที่ใดบ้างเล่าที่จะปราศจากเสียซึ่งความเป็นมิจลาทิว เมื่อเฟื่องฟูด้วยความพึงพอใจเพราะที่จะเห็นว่า ข้อห้ามตามประเพณีนิยมนั้น น่าจะหมายถึงชีวิตในชั้นปัจจุกาลของพระพุทธองค์ กล่าวคือ เมื่อตรัสรู้พระปรมาภิเชกสัมโพธิญาณแล้ว เพราะตอนนั้น พระองค์จึงจะทรงพระเกียรติคุณานุคุณ เป็นที่เคารพบูชาของปวงชนทั้งหลาย ปฎิมากรชาวคันธาระ จึงได้เลื่องทำเป็นทำนองรูปพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีข้อจำกัดที่จะต้องเป็นมนุษย์หรือสัตว์

ลักษณะพระพุทธรูปของศิลปินชาวตะวันออก ทรวดทรงและดวงพระพักตร์ทำอย่างเทวรูปที่งาม ๆ ของกรีก มักมีอุณาโลมที่หว่างพระขนง พระเกศาทำเป็นเส้นยาว กดเกี่ยวคล้ายคลื่น แล้วกระหมวกมุ่นเป็นเมื่อดี ที่ทำเป็นเส้นวนอย่างทักษิณาวฏ์ก็มี พระรัศมีทำอย่างประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่เบื้องหลังพระปฤษฎางค์ ผ้ายกรองทำทั้งอย่างห่มคลุมและห่มทอง ห่มทองนั้นนับว่าเป็นความกตัญญูหลังทำตามอย่างพระพุทธรูปในมณฑลประเทศ จำหลักกลับผ้าให้เห็นเหมือนของจริง เป็นริ้ว ๆ แล่นขนานกัน รุ่นแรกนิยมทำให้รู้สึกคล้ายผ้ายกรองนั้นหนามาก แต่รุ่นต่อมามีทำให้เห็นว่ากรองผ้าบาง ๆ เพื่อแสดงทรวดทรงพระวรกาย พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ ทำชายผ้าห่มอย่างปล่อยตกพื้นพระสงฆ์ลงมาคลุมฐานก็มี อย่างคลุมกระชับซ่อนชายผ้าเสียใต้พระสงฆ์ก็มี และสังเกตพบทำแปลกกันอีก ๒ อย่าง คือทำอย่างรวบชายจีวรพื้นพระชาตุนั่ง ๒ ข้าง อย่าง ๑ กับทำอย่างคลุมพระชาตุนั่ง ๒ อีกอย่าง ๑ ทำอย่างแรก กล่าวว่าแบบเก่าแก่กว่าอย่างหลัง พุทธบัลลังก์ ทำรูปประกอบเป็นรูปสิงห์บ้าง รูปสาวกในพุทธศาสนาบ้าง และจำหลักเป็นกลีบบัวบ้าง ส่วนรูปพระโพธิสัตว์และรูปสาวกนั้น ลักษณะฝีมือช่างอาจสังเกตได้ในทำนองเดียวกับพระพุทธรูปเหมือนกัน

กำหนดอายุเริ่มต้นของศิลปินชาวตะวันตกก็ชาวยุโรปได้กล่าวกันเป็นหลายเสียง คือ ศาสตราจารย์ฟูเชร์ว่า อาจกำหนดได้ตั้งแต่ราวปลายศตวรรษที่ ๒ หรือต้นศตวรรษที่ ๑ ก่อนคริสต์ศักราช ท่าน เอฟ. บับบลิว. โทมัส กำหนดแต่รัชกาลพระเจ้ามีดินท์ คือราวครึ่งแรกของศตวรรษที่ ๒ ก่อนคริสต์ศักราชและนายพันท์รวาเกลกล่าวว่า ไม่มีหลักฐานอย่างใดเลยที่จะชี้ให้เห็นว่าศิลปินชาวตะวันออกเกิดก่อนรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ 'ถ้าจากมกของท่านเหล่านั้นแล้ว ศาสตราจารย์ลูวิก บักโฮเฟอร์ ได้ประมวลหลักฐานข้อพิสูจน์จากลักษณะถาวรวัตถุและเงินตราโบราณ อันตรวจค้นพบในแวนแคว้นอินเดียนตะวันตกเฉียงเหนือ เฉพาะอย่างยิ่งแคว้นคันธาระ . แล้วลงมติว่า ศิลปกรรมแบบนี้ มีอายุแก่รัชกาลพระเจ้าอาเซสที่ ๑ เป็นต้นมา พระเจ้าอาเซสที่ ๑ เสวยราชย์เมื่อไรและนานเท่าไรไม่มีจารึกแจ้งไว้ เป็นแต่ปรากฏว่าได้ครองราชสมบัติร่วมกับพระเจ้าอาซิลลีซีส แล้วพระเจ้าอาซิลลีซีส จึงครองราชย์แต่ลำพัง ต่อมา พระเจ้าอาเซสที่ ๒

ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินร่วมกับพระเจ้าอาชิลลิสซีสอีก แล้วพระเจ้าคอนโคฟานิสได้รับ
ราชสมบัติโดยตรงจากพระเจ้าอาเชสที่ ๒ คือ ขึ้นเสวยราชย์เมื่อราว ค.ศ. ๑๕ สรุปความ
เอาไว้ว่าเวลารัชกาลของพระเจ้าอาเชสที่ ๑ ทศวรรษเมื่อ ๗๕ ปี ก่อนคริสต์ศักราช แล้ว
จึงลงความสันนิษฐานว่า โบราณศิลปวัตถุสถานของศิลปะคันธาระ ซึ่งตรวจค้นพบแล้ว
ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้นั้น มีอายุเก่าแก่ที่สุดก็ตั้งแต่ครั้งหลังของศตวรรษที่ ๑ ก่อนคริสต์ศักราช
แปลว่าตั้งแต่ราว พ.ศ. ๕๘๓ ถึงนี้^(๑)

(การมีพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติร่วมกัน และทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย
เสมอกัน เป็นประเพณีโบราณของกรีกอย่างหนึ่ง)

ภายในอาณาจักรอินเดีย ศิลปะคันธาระไม่สู้แพร่หลายนัก มีบางแห่งเท่านั้นที่
ปรากฏศิลปะแบบนี้ เช่น ที่เมืองมธุระ อมรวดีและอชันตะ เพราะอำนาจของราชวงศ์
กุศานะได้ย่อยยับลงเป็นลำดับเมื่อสิ้นรัชกาลพระเจ้าวาสุเทพที่ ๑ แล้ว และในราวกลาง
พุทธศตวรรษที่ ๘ ทางอินเดียตอนกลางก็มีอาณาจักรใหม่แห่งราชวงศ์คุปตะเกิดขึ้น มี
อำนาจเต็มทั่วตลอดลุ่มน้ำคงคา ส่วนภายนอกประเทศอินเดีย เป็นผลเจริญอย่างใหญ่
หลวง โดยไปเป็นต้นแบบอย่างพุทธศิลป์ทางบูรพประเทศ คือ จีน เทอร์กีสถาน,
มองโกเลีย จีน เกาหลี และญี่ปุ่น การเผยแพร่ วิชาของศิลปะคันธาระไปสู่ปลาย
บูรพทิศนั้น ปรากฏหลักฐานแน่แท้จากการตรวจค้นพบบรรดาปฏิมากรรม และจิตรกรรม
ในลักษณะฝีมือช่างคันธาระ ตลอดทั้งแถบเหนือและใต้ของทะเลทรายโกบี จากประเทศ
จีน พุทธศิลป์แบบนี้ได้ผ่านไปยังเกาหลี แล้วก็ถึงประเทศญี่ปุ่น นักธุดงค์ เช่น หลวงจีน
ฟาเหียน และยวนฉาง ได้นำพระพุทธรูปกับรูปเขียนจากดินแดนเจ้าลัทธิศาสนา คือ
อินเดียเป็นจำนวนมาก ไปเผยแพร่เป็นแบบอย่างแก่นักศิลปินจีน แต่ในที่นี้ขอจงได้พึง
เข้าใจว่าอิทธิพลของอินเดียเข้าไปนำศิลปกรรมของจีนก็แต่เพียงสิ่งที่เนื่องในพุทธศาสนา
เท่านั้น หากได้เกี่ยวในศิลปะส่วนอื่น ๆ ทั้งของจีนและญี่ปุ่นไม่.

(๑) จาก Early Indian Sculpture Vol. I ของ L. Bachhofer